

UOT: 336:1; 336.22

JEL:H22

SÜLEYMANOV T. R.

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin (UNEC) magistrı

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ SIĞORTA TƏŞKİLATLARI VERGİ HÜQUQUNUN SUBYEKTİ KİMİ

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi: Sığorta sektorunda vergi uçotunun inkişaf etdirilməsi mövcud qaydalarını mənimsəmək və təhlil əsasında onların daha da inkişaf etdirilməsi, hüquqi bazanın beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması istiqamətlərini şərh etməkdir.

Tədqiqatın metodologiyası: Ümumiləşdirmə, qrafik tədqiqatlar, analiz-sintez

Tədqiqatın nəticələri: Ölkəmizdə milli sığorta sektoru müasir çağırışlar və global maliyyə bazarında gedən proseslərə rəğmən intensiv surətdə inkişafdadır. Son illər maliyyə sektorunda aparılan islahatlar nəticəsində milli sığorta bazarında strukturlaşma prosesi sürətlənmişdir. Sığorta bazasının davamlı olaraq inkişaf tempi iqtisadiyyatın sabit inkişafı şəraitində daha aydın görünür. Hər bir sığorta şirkətinin qarşısında duran başlıca vəzifə uçot siyasətini vergiyə cəlb olunma məqsədi üçün formalaşdırmaqdan ibarətdir.

Açar sözlər: vergi, uçot, sığorta

GİRİŞ

Sığortaçılığın ən bilinən funksiyası transfer yolu ilə riski paylamaq və azaltmaqdır. Risk və naməlumluq həyatda istər insanların, istərsə də qurumların qarşılaşa biləcəkləri iki əhəmiyyətli mövzudur. İqtisadi mövzularda edilən əməliyyatlarda hər zaman bir risk ünsürü vardır, ancaq yalnız müasir bazar iqtisadiyyatında bu riski müvəffəqiyyətlə idarə edə bilmə imkanı vardır. Ənənəvi olaraq, sığorta şirkətlərinin başlıca iqtisadi rolu risk qiymətləndirməsinə əsaslanaraq müəyyən olunan bir qiymət qarşılığında riski boynuna götürmək olmuşdur.

Respublikamızda milli sığorta sisteminin təşəkkülü prosesi müstəqilliyin ilk dövrlərinə təsadüf etsə də, sığortanın əmələ gəlməsi dövrü XIX əsrin axırına təsadüf edir. Bu dövrdən etibarən ölkəmiz sənaye dövrünə keçid etmiş və neft, gəmiçilik, yükdaşıma müəssisələri yaranmış, nəticədə Azərbaycanın neft sənayesinə xarici yatırımların axını ilə sığorta sisteminin də tərəqqisi prosesi müşahidə edilmişdir. Bu vaxt iri sənaye investorlarının qarşılıqlı sığortası, vətəndaşların şəxsi mülkünün sığortası, yanğından sığorta sektorları yayılmağa başlamışdır.

Sovet hakimiyyətində isə vətəndaşlara göstərilən sığorta xidmətləri məhdud xarakterə malik idi, yəni sığorta dövlət sosial təminat sistemə əlavə olaraq çalışan sahə idi. 80-ci illərin sonuna kimi ölkə ərazisində sığorta sistemi iki sığorta qurumunun – AR-nın Dövlət Sığorta

Müəssisəsinin və SSRİ-nin xarici dövlət sığorta qurumunun Bakıdakı filialının inhisarında olmuş, bu qurumların fəaliyyət bölgüsü isə uyğun qanunvericilik protokolları ilə təyin olunmuşdur. 1988-ci ildə “SSRİ-də Kooperasiya barəsində” qanun qəbul olunmaqla kooperativlərə və onların ittifaqlarına kooperativ sığorta qurumları təsis etməyə, sığorta qaydalarını və növlərini təyin etməyə icazə verildi. Bu qanundan sonra ölkə ərazisində kommersiya sığorta qurumları və səhmdar cəmiyyətləri yaranmağa başladı.

Müasir dövrdə Azərbaycanda milli sığorta bazasının formalaşması problemləri

Respublikamızda sığorta işinin müstəqil şəkildə tərəqqisi 1990-cı ildən sonra olmuşdur. 1991-ci ildə AR-nın Nazirlər Kabineti yanında Dövlət Sığorta Nəzarəti yaradılmışdır. 1992-ci ilin başlanğıcından etibarən isə ölkəmizdə milli sığorta bazarı təşəkkül etməyə başladı. AR-nın Milli Məclisi 1993-cü ilin yanvarında “Sığorta barəsində” AR-nın Qanununu qəbul etmişdir. Bu qanunun tələblərini icra etmək üçün sığorta fəaliyyətinin tərəqqisinə stimül verən ayrı-ayrı növ hüquqi və normativ sənədlər tərtib edilmiş, nəticədə bu, sığorta xidmətlərinin həcmının çoxalmasına və sığorta qurumlarının maliyyə dəyişməzliyinin artmasına səbəb olmuşdur.

1993-cü ildə respublikamızda Sığorta Cəmiyyətləri İttifaqı yaradılmış və ölkədə sığorta

qurumlarının maraqlarını qorumaq, sığorta bazasının tərəqqisinə yardım etmək, onların bir-biri ilə qarşılıqlı fəaliyyətlərini əlaqələndirmək, dövlət, beynəlxalq və başqa qurumlarla əlaqələrdə öz nümayəndələrinin maraqlarını qorumaq məqsədlərini hədəf seçmişdir. Sığortaçılar İttifaqı və Dövlət Sığorta Nəzarəti respublikada sığorta sektoruna aid normativ-hüquqi protokolları birlikdə tərtib edirdilər. 1996-cı ildə sığorta sektorunu nizamlayan əksər qanunlar, “AR-da nəqliyyat vasitəsi sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası barəsində”, 1997-ci ildə “Hərbi qulluqçuların dövlət icbari şəxsi sığortası barəsində” qanunlar qəbul edilmişdir. Artıq 1993-cü ildən etibarən Dövlət sığorta müəssisələri ilə yanaşı özəl sığorta müəssisələri də formalaşmağa başladı.

Sığorta bazasının ortaya çıxması istiqamətində görülən işlər respublikada sığorta işinin tərəqqisi üçün maliyyə-iqtisadi, nizamlayıcı və hüquqi bazanın meydana çıxması, iqtisadi dəyişməzliyin və milli iqtisadi təhlükəsizliyin əsas ünsürlərindən biri kimi sığortanın rolunun artırılması, qanunvericiliyin istəklərinə uyğun, sığorta bazasının fəaliyyətinə nəzarət edən dövlət sisteminin əmələ gəlməsi ilə müşayiət olunur. Müasir dövrdə AR-nın ərazisində sığorta fəaliyyətinə nəzarət Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası hesabına həyata keçirilir. 2001-ci ilə kimi sığorta fəaliyyətinə dövlət nəzarəti Nazirlər Kabineti nəzdində 1991-ci ildə əmələ gələn Dövlət Sığorta Nəzarəti tərəfindən həyata keçirilmişdir.

Respublika ərazisində təkrar sığortanın həyata keçirilməsi və tərəqqisi, Avropa İqtisadi İttifaqına integrasiya məsələləri tətbiq edilən sığorta qanunvericiliyinin inkişaf etdirilməsini tələb edir. Buna görə 1999-cu il iyun ayının 25-də AR-nın “Sığorta barəsində” qanunu yenisi ilə əvəz olunaraq modern tələblərə müvafiq qanun qəbul olundu. Respublika ərazisində sığorta sahəsinin dünya normalarına müvafiq formada qurulması, sığorta əlaqələrinin nizamlanması və inkişaf etdirilməsi istiqamətində hüquqi bazanın əsasını əhatə edən qanun sığorta sisteminin rəqabətə davamlı formada tərəqqi etdirilməsini, sığorta tərəflərinin hüquq və maraqlarının qorunmasını, sığorta qurumlarının maliyyə dayaqlarının möhkəmləndirilməsini, sığorta sazişləri üzrə

əlaqələrin nizamlanmasını, sığorta sahəsində aidiyyəti dövlət təşkilatlarının səlahiyyətlərinin təyin edilməsini nəzərdə tutur.

Respublikamız müstəqillik qazandıqdan sonra ölkə ərazisində iqtisadiyyatın bütün sektorlarındakı kimi maliyyə sahəsinin və onun tərkibindəki mühüm sığorta sahəsinin təkrarən təşəkkülü prosesi başlandı. Qanunvericilikdə yürüdülməslə islahatlar, əsasən icbari sığorta sektorunda təzə mexanizmlər sığorta bazarında artımı bərpa etmiş oldu. Sığorta bazarında sonuncu mühüm mərhələ 2011-ci ildən etibarən sığorta bazasının həyat və qeyri-həyat siniflərinə bölünməsi və əksər liberal xarakterli qanunvericilik protokollarının qəbul olunması ilə başladı.

Ölkəmizdə 2011-2017-ci illərdə sığorta bazasının tutumunun artmasını aşağıdakı cədvəldən görmək olar: Cədvəldən məlumdur ki, son dövrlərdə sığorta bazasının tutumu 3,8 dəfə çoxalaraq 556,9 milyon manata, imzalanan sazişlərin sayı isə 6 dəfə çoxalaraq 1,2 milyon olmuşdur. O cümlədən, sığorta ödənişləri 3,3 dəfə çoxalaraq 257,2 milyon manat səviyyəsinə çatmışdır. Bu vaxt ərzində sığortaçıların ümumi kapitalının tutumu 20 dəfə çoxalaraq 343,42 milyon manat təşkil etmişdir. Sığorta haqlarının adambaşına düşən həcmi isə 43 manata bərabərdir. [1]

Sığorta bazasının səmərəli makroiqtisadi meyarı yığılan ümumi sığorta haqlarının dövlətin Ümumi Daxili Məhsulunda xüsusi çəkisidir ki, bu sektorda da tərəqqi dinamikasını görürük – son 6 ildə artım 0,4 faiz olaraq 0,8 faizə kimi yüksəlmişdir.

Ölkəmizin sığorta bazasının tendensiyaları beynəlxalq sığorta praktikasından çox fərqlənir. Sığorta məhsullarının həcmində qeyri-həyat sığortasının xüsusi yer tutması dövlətin sığorta bazasını səciyyələndirir. Keçən illər üzrə bu sığorta məhsulu sığorta haqlarının 86-93 faizini təşkil edir. Ümumi sığorta sazişində həyat sığortasının payı isə 5 faizdən çox deyil. Təkmilləşmiş sığorta bazarlarında isə bazarın 54-60 faizi həyat sığortası hesabına təşəkkül tapır.

Azərbaycan sığorta bazasının hazırkı durumu onu səciyyələndirən hər hansı göstəricilərin yardımı ilə təyin oluna bilər. Əsas kəmiyyət göstəricisi sığorta müəssisələrinin sayıdır. Hazırda ölkəmizdə sığorta bazarı sığorta müəssisələrinin sayının ciddi şəkildə azalması ilə səciyyələnir. Sığorta bazasının durumunu göstərən növbəti

göstərici sığorta müəssisələrinin ümumi aktivlərinin ölçüsüdür. Bu göstəriciyə əsasən ölkəmizin sığorta bazarı son dərəcə fərqlidir. Qanun və ehtiyat kapitalları miqyaslarının nisbəti sığorta bazarının minimum həcminə səbəb olur. Təkmilləşmiş sığorta bazarına sahib dövlətlərdə durumu analiz edərək sığorta bazarının həcmi

haqqında daha aydın təsəvvürə yiyələnmək mümkündür. Məsələn, ABŞ üçün orta sığorta haqqı adambaşına 2000 dollar, İsveçrə üçün 3000, Yaponiyaya 4500, Rusiya üçün 40 dollar, ölkəmiz üçün isə 25 dollardır.

Cədvəl №1

Sığorta bazarının dinamikası

İllər	Ümumi sığorta bazarı üzrə yığılmış sığorta haqları, (mln manatla)	Əvvəlki ilə nisbətən, (faizlə)
2011	213,0	136,9%
2012	342,5	160,8%
2013	405,7	118,5%
2014	429,2	105,8%
2015	442,9	103,2%
2016	486,1	109,8%
2017	556,9	114,6%

Mənbə: [2]

Qeyd edildiyi kimi, daxili sığorta bazarı ilə xaricdəki sığorta prosedurlarının miqyası və məzmunu heç cür müqayisə oluna bilməz. Vətəndaşların sığorta xərclərini müqayisə etsək məsələn, Avstraliyalılar gəlirlərinin 10 faizini sığorta haqqına xərcləyirlər, amerikalılar isə 15 faizdən çox vəsait sərf edirlər. Ölkə vətəndaşları könüllü sığorta üzrə orta hesabla 2 dollar xərcləyirsə, təkmilləşmiş ölkələrdə bu rəqəm 500 ABŞ dollarından 2500 ABŞ dollarına çatır.

Sığorta bazarının dəyərləndirilməsi üçün nisbi amillər də lazımdır. Elə ilk amil ümumi sığorta mükafatının ümumi daxili məhsula nisbətini müəyyən edən amildir. Müqayisə üçün, təkmilləşmiş ölkələrdə ümumi sığorta mükafatının ÜDM-də payı 8-10 faiz olur və bu göstərici ölkəmiz üçün 10 dəfə azdır. Nəticədə, sığorta sənayesinin kəmiyyət və keyfiyyət amillərini dəyərləndirməklə hər hansısa nəticəyə gəlmək olar: Ölkəmizin sığorta bazarı tamamilə tərəqqi etməyib və tərəqqinin başlanğıc mərhələsindədir, o cümlədən onun tərəqqisi üçün böyük imkanlar vardır. Vurğulayaq ki, uzunmüddətli həyat sığortasını təkmilləşdirmək üçün ciddi dövlət dəstəyinə tələbat vardır. Həqiqi yaşayış qiyməti ilə dövlət təqaüdünün tutumu arasındakı ziddiyyəti əsas götürsək bu problem daha da özünü biruzə verir. Pensiya sığortasının tətbiqi ilə sığorta qurumları fərdi pensiya təminatı prinsipini

yüksək dərəcədə təmin etmiş olurlar. Ölkəmizdə sığorta bazarının problemlərindən biri də onun infrastrukturun regional tərəqqisi ilə əlaqədardır: sığorta brokerləri və agentləri, peşəkarlar, aktuarlar və sığorta personalının hazırlanması, sığorta müəssisələri üzrə liderlər təkcə paytaxtda toplaşmışdır.

Daxili sığorta bazarının gələcək problemli məsələsi isə irəli sürülən xidmətlərin azlığıdır. Hazırda ölkəmizin sığortaçıları 30-40-dan çox sığorta məhsulunu təklif edir, təkmilləşmiş dövlətlərdə isə sığorta xidmətlərinin siyahısı 300-dən çox fərqli növdən təşkil edilmişdir.

ABŞ dollarının məzənnəsinin manatla müqayisədə böyüməsinə müvafiq olaraq sığorta qurumlarının manat aktivlərinin əsl dəyəri də azalır. Əsasən də bu ünsür xarici valyuta ilə sığorta prosedurları tətbiq edən sığorta müəssisələrinə neqativ təsir etmişdir - potensial olaraq, bu, dollar səviyyəsinə əsasən 3 dəfədən çox ödəniş səviyyəsinin yüksəlməsi deməkdir. Sığorta qurumlarının ödəmə bacarığının zəifləməsi, sığorta ödənişləri zamanı gecikmələr, Azərbaycan müəssisələri arasında təkrar sığorta prosedurlarında çətinliklər durumu daha da çətinləşdirmişdir. Bu ölkə içərisində təkrarsığortaya etimadın olmaması xarici təkrar sığorta həcmi ciddi şəkildə artması tendensiyasına yol

aça bilər. İnflyasiya mühiti sığorta haqlarının daha da artmasına təkan verir.

Sığorta kapitalının birləşməsi - bazarın istəklərinə cavab verməyən müəssisələrin bir qismi daha güclü sığorta qruplarına qatılmaq məcburiyyətində qalırlar. Hökumət sığorta müəssisələri üçün qanun kapitalının artırılması məqsədilə mərhələli plan hazırlanmışdır. Bu proses başlanğıc mərhələdə 1 yanvar 2002-ci ildə başlamış və 2014-cü il aprel ayının 1-ə kimi sürmüşdür ki, əməliyyat müəssisələri üçün ən az normativ kapital tələbi 5,4 milyon manat olmuşdur. Bu qərarın qəbul olunmasından əvvəl sığorta müəssisələri üçün ən az normativ kapital tələbi 500 min manat idi. I mərhələdə 2002-ci il oktyabr ayının 1-də sığorta müəssisələri nizamnamə kapitalını 1,0 milyon manata qədər artırmalı idi. 8 müəssisə kapitalın artırılması istəyini icra etməkdə çətinlik yaşadığından Maliyyə Nazirliyi bu sığorta müəssisələrinin lisenziyasını bitirməyə qərar vermişdi. O cümlədən, lisenziyanın bitməsi bu müəssisələrin fəaliyyətlərinin tamamilə dayandırılması mənasını vermirdi. Nizamnamə kapitalının ən aşağı tələbinin artması sığorta müəssisələrinin maliyyə dəyişməzliyini normallaşdırmağa istiqamətlənmiş, yerli sığorta bazarında xüsusi rol daşımayan qurumların sığorta bazarından çıxmasına təkan vermişdir. Bu səbəbdən də, atılan addımlar sığorta müəssisələrinin sayının azaldılmasına yönələn süni üsul sayılmamalıdır.

II mərhələ də sığorta müəssisələrinin sayının azaldılmasına yol açdı. 2015-ci il yanvar ayının 1-nə olan vəziyyətə görə, ümumi sığorta müəssisələrinin fəaliyyətinin nizamnamə kapitalı 5,4 milyon manat olurdu və nəticədə sığorta bazarları üzvlərinin sayının 27 olacağı düşünülmüşdür. 2008-ci ilin I yarısında qanunverici bazanın inkişaf etdirilməsi, zəif, aşağı kapitallaşdırılmış müəssisələr hesabına sığorta qurumlarının sayının azaldılması, hazırkı müəssisələrin kapitallaşdırılmasının çoxaldılması və onların aktivlərinin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması üçün addımlar atılmışdır. 2005-ci ildə sığorta müəssisələrinin sayı 30 idisə, 2014-cü ilin sonuna kimi onların sayı 27 olmuşdur. Bunlardan üçü Azərbaycan sığorta bazarı üçün istəklərin çoxalması ilə bağlı irəli sürülən təkliflər olsa da, xarici kapitalın iştirakı ilə sığorta bazarında öz mövqeyini saxlamışdır.

Ölkənin sığorta bazarında son dövrlərdə ciddi islahatlar həyata keçirilmiş, nəticədə bu onun tərəqqisinə yardım etmişdir. Əlavə olaraq, 2014-cü ilin mart ayının axırlarında AMB tərəfindən təsdiqlənmiş kredit risklərinin nizamlanması qaydaları avtomobil sığortası satışının həcmi təmin edən avtokreditlərin verilməsini dayandırmışdır. Lakin bu müvəqqəti bir hadisə idi və avtomobil sığortası bazarında təkrarən canlanma baş verdi.

Həyat sığortası müəssisələri üçün 2017-ci il yanvar ayının əvvəlinə kimi kapital tələbinin mərhələli olaraq 5 dəfə - 10 milyon manata qədər artırılması təmin edilmişdir. 2015-ci il yanvar ayının 1-nə olan informasiyaya görə, ölkəmizin həyat sığortası müəssisələrinin ümumi kapitalının ən aşağı həcmi 6,5 milyon manat, 2016-cı il yanvar ayının 1-dən səkkiz milyon manat, 2017-ci il yanvar ayının 1-dən isə 10 milyon manat təşkil etməlidir. Maliyyə Nazirliyi yenidən sığorta müəssisələrinin sərmayəsinin ən aşağı məbləğinin tələbini 2 dəfə artırdı - 10 milyondan 20 milyon manata qədər. Bazarın inkişaf etdirilməsi ilə 2014-cü ildə ölkəmizdə 4 sığorta müəssisəsinin - Royal Sığorta, Günay Sığorta, Era Trans Sığorta və Başak İnam Sığorta Müəssisəsinin lisenziyaları kapitalizasiya istəklərinə uyğun olmadığından dayandırıldı.[1]

Sığorta üzrə son dövrlər qəbul olunmuş sənədlər icbari sığorta növlərinin təkmilləşməsinə təyin etməyə imkan verir. Bunlara qanunun qüvvəsi ilə yerinə yetirilən sığorta növləri aiddir. Müasir dövrdə tətbiq edilən icbari sığorta növləri sərnişinlərin icbari sığortası, təhlükəli istehsal sektorlarında çalışan qurumların vətəndaş məsuliyyətinin sığortası və s.-dir.

Azərbaycan cəmiyyətində sığorta təşkilatlarının sosial-iqtisadi rolu

Müasir dövrdə ölkəmizdə 21 sığorta müəssisəsi işləyir ki, onlardan da biri dövlət, qalan 20-si isə özəl sığorta müəssisələridir. Onu da vurğulayaq ki, sığorta satış mərkəzində işləyən sığorta müəssisələri əsasən yerli müəssisələrdir. Bu onunla bağlıdır ki, hazırkı qanunvericilik sığorta müəssisəsinin formalaşması zamanı xarici kapitalın cəlb olunmasına məhdudiyyətlər qoyur.

2017-ci ildə şirkətlərə 163,1 milyon manat sığorta haqqı daxil olub. Sığorta ödənişlərinin həcmi isə 53.07 milyon manat təşkil edib. "Azərsığorta" Dövlət Sığorta Kommersiya

Şirkəti 2017-ci il üzrə tədiyyə yığımı və ödənişlərə görə siyahıya liderlik edib. Şirkətə daxil olan sığorta haqları 26,50 milyon manat, sığorta ödənişləri isə 12,22 milyon manata çatıb. İkinci sırada “Xalq Sığorta” ASC, üçüncü sırada “Beynəlxalq Sığorta Şirkəti” ASC, dördüncü sırada “Azal Sığorta” ASC, beşinci sırada “Atəşgah” Sığorta Şirkəti ASC, altıncı sırada “Paşa Sığorta” ASC yer alıb.

Ölkəmizin sığorta xidmətləri satış mərkəzini tərəqqi etmiş dövlətlərin yox, bir sıra keçmiş sosialist düşərgəsindən olan Şərqi Avropa dövlətlərinin sığorta satış mərkəzləri ilə müqayisə etsək, aydın olar ki, bu dövlətlərin bir çoxunda sığorta satış mərkəzinin ümumi daxili məhsuldakı payı 3 faizdir. Ölkəmizdə 2017-ci ilin yekun nəticələrinə görə, sığorta xidmətləri satış mərkəzinin ümumi yığımlarının 556,8 milyon manat və ümumi daxili məhsulunun tutumunun 57,7 milyard manat olduğunu əsas götürsək, o

zaman sığorta yığımlarının ÜDM-dəki payının 0,7 faiz olduğunu görə bilərik.

Qərbi Avropa və başqa təkmilləşmiş ölkələrdə isə bu rəqəm 4 -10 faiz arasında dəyişir ki, bu dövlətlərin də içərisində maksimum göstərici son rəsmi statistikaya görə Yaponiyaya aiddir. Yaponiyanın ÜDM-nin 2016-cı ilin axırına 4,8 trilyon dollar, sığorta satış mərkəzinin isə 480 milyard dollar məbləğində olmasını əsas götürsək, bunun maksimum göstərici olmasını bir daha sübut etmiş olarıq.

Ölkəmizin sığorta satış mərkəzi hər il orta hesabla 6-10 faiz artır və bu proses mütəmadi xarakter daşıyır. 2010-cu ilin sonuna ölkənin sığorta satış mərkəzinin həcmi 155 milyon manat idisə, növbəti dövrlərdə bu rəqəm həyat sığortası satış mərkəzinin tərəqqisi və müasir sığorta məhsullarının bazara çıxarılması nəticəsində demək olar ki, 2 dəfə çoxalaraq 341,6 milyon manat olmuşdur. 2017-ci ildə isə sığorta satış mərkəzinin həcmi 556,9 milyon manat olmuşdur

Cədvəl №2

Azərbaycanın sığorta bazarının əsas göstəriciləri

	Ümumi sığorta haqları mln.manat		Artım %-lə	ÜDM mlrd,manat	Sığorta haqlarının ÜDM-da payı	Adam başına düşən sığorta haqqı (manatla)
Azərbaycan	2017	2016	12,6%	57,6	0,7	45
	556,8	486,2				

Mənbə: [2]

Son 10 ildə sığorta satış mərkəzinin həcmi 3,7 dəfə artaraq 556,8 milyon manata, imzalanan sazişlərin sayı isə 6 dəfə artaraq 1,4 milyon olmuşdur. Əlavə olaraq sığorta ödənişləri 3,4 dəfə artaraq 257,2 milyon manat təşkil etmişdir. Göstərilən zaman intervalında sığortaçıların ümumi kapitalının həcmi 20 dəfə çoxalaraq 343,44 milyon manat təşkil etmişdir. Sığorta haqlarının müasir dövrdə adambaşına düşən həcmi isə 43 manatdır və bu sığorta satış mərkəzinin tərəqqi göstəricisi kimi qəbul edilir.

Ölkəmizin sığorta satış mərkəzində başqa ölkələrin sığorta təcrübəsindən seçilən tendensiyalar, meyllər nəzərə çarpır. Qeyri-həyat sığortası üzrə toplanan sığorta haqlarının həyat sığortası ilə müqayisədə üstün olması dövlətimizin sığorta xidmətləri satış mərkəzinin xüsusiyyətlərindəndir. Son dövrlərdə qeyri-həyat sığortası üzrə yığımlar toplanan sığorta haqlarının 66-76% -ni təşkil etmişdir.

2016-cı ildə ölkədə ümumi sığorta yığımlarının (485,1 milyon manat) 30,1 faizi həyat sığortasının, 69,7 faizi isə qeyri-həyat sığortasının payına düşmüşdür. Həmin dövrdə dövlətimizdə həyat sığortasının növləri üzrə nüfuzetmələrin həcmi öncəki dövrlə (2015-ci il) müqayisədə 20,4 faiz artaraq 145,8 milyon manat, sığorta ödənişləri təxminən 104 milyon manat olmuşdur. O cümlədən, qeyri-həyat sığortası da 3,8 faiz artaraq 339,4 milyon manat, icbari sığorta növləri üzrə 5 faiz yüksələrək 135,1 milyon manat olmuşdur.

Keçən ildə isə ölkədə toplanan 556,8 milyon manat sığorta haqqının 32,9 faizi həyat sığortasının, qalan 68,2 faizi qeyri-həyat sığortasının payına düşmüşdür. Həyat sığortasının bütün sığorta sazişlərindəki payı 8 faizdən çox olmamışdır. Tərəqqi etmiş sığorta satış mərkəzlərində onların 55-60 faizi sırf həyat sığortasının hesabına təşəkkül edir. Onu da vurğulamaq istədim ki, bu

problem bütün post-sovet ölkələrinin sığorta satış mərkəzləri üçün xarakterik bir özəllikdir.

Bu cür vəziyyətin yaranması bir sıra amillərlə bağlıdır. Tərəqqi etmiş sığorta satış mərkəzlərində icbari pensiya, icbari tibbi, o cümlədən işə götürənin mülki məsuliyyətinin icbari sığortalarını dövlətlə yanaşı həyat sığortası sektorunda ixtisaslaşmış sığorta müəssisələri də həyata keçirir. Bu səbəbdən də həmin müəssisələrin sığorta satış mərkəzində payları yetərinə yüksək olur. Hazırda respublikada icbari pensiya sığortası yalnız dövlət tərəfindən tətbiq olunur. Onu da vurğulamaq yerinə düşər ki, müasir dövrdə sığorta satış mərkəzində həyat sığortası məhsulları satan sığorta müəssisələrinin texniki imkanları da bu növ sığortaları tətbiq etmək üçün kifayət etmir.

Həyat sığortası üzrə sazişlərin özəlliklərindən biri onların uzun müddəti əhatə etməsidir. Lakin ölkənin sığorta satış mərkəzində imzalanan həyat sığortası sazişlərinə nəzər yetirsək məlum olur ki, məsuliyyətlər daha çox qısamüddətlidir. Burada mühüm səbəb, əhəlinin hələ də uzunmüddətli həyat sığortası məhsullarına güvənməməsidir. Sovet dövründə imzalanan uzunmüddətli həyat sığortası sazişləri üzrə məsuliyyətlərin məlum səbəblərdən icra edilməməsi, bu sığorta üzrə güclü kapitalla və uzunmüddətli bazar strategiyasına sahib müəssisələrin olmaması və hazırkı müəssisələrin də bazara maraqlı və keyfiyyətli həyat sığortası məhsulları verə bilməməsi bu sahənin tərəqqisini ləngidən və yaxud etibarsızlığın təşəkkülünə təkan verən mühüm amillər-dəndir.

NƏTİCƏ

Son illər maliyyə bazarlarında sığorta sahəsinə maraq müşahidə edilməkdədir. Respublikada sığorta xidmətlərinə nəzarət və onun tənzimlənməsi istiqamətində mühüm addımlar atılmışdır. Buna baxmayaraq ölkədə sığorta sektorunun inkişaf səviyyəsi qənaətbəxş hesab edilə bilməz.

Azərbaycanda sığorta sektorunun inkişafı istiqamətində sığorta qanunvericiliyinin mütəmadi surətdə təkmilləşdirilməsi, sığorta təşkilatlarına

nəzarəti gücləndirməklə yanaşı, eyni zamanda sığortalılara, ümumiyyətlə bütün cəmiyyətə sığortanın mahiyyəti, müsbət cəhətləri təbliğ edilməlidir. Əsas məqsəd sığorta bazarının nəzəri-metodoloji və təcrübədə araşdırılması nəticəsində milli iqtisadiyyatın davamlı inkişafı istiqamətində sığorta təşkilatlarının maliyyə resurslarının artırılması və onun qanunvericilik bazasının inkişaf etdirilməsindən ibarətdir. Effektiv sığorta xidmətlərinin təşkil edilməsi zamanı bu sahədə inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsinin araşdırılması, sığorta bazarının idarə olunması və tənzimlənməsinin GZİT təhlilinə əsaslanaraq spesifikliyinin qiymətləndirilməsi, müasir iqtisadi proseslər çərçivəsində sığorta sisteminin maliyyə resurslarının təşkil edilməsi prosesində bazarın maliyyə durumunun analizi-nin aparılması kimi vacib məsələlərin icrası mütləq hesab edilir.

Qlobal aləmdə sığorta bazarının inkişafı sığorta bazarının genişliyinə və keyfiyyətli xidmət təqdim edə bilmək qabiliyyətinə əsaslanır. Çünki bu halda sığorta sektoru daha böyük həcmdə maliyyə vəsaitlərini cəlb edə bilmək imkanında olur. Hazırkı dövrdə kapital axınlarının effektiv təşkili və idarə olunması bir qayda olaraq, maliyyə bazarı iştirakçılarının söylərindən asılı olur. Ölkəmizdə fəaliyyət göstərən sığorta təşkilatlarının qlobal sığorta bazarına integrasiyası üçün milli sığorta sistemində davamlı olaraq keyfiyyət dəyişiklikləri həyata keçirilməlidir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. [http:// azstat.org](http://azstat.org) – Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi
2. <https://www.stat.gov.az/source/catering/az>
3. “İcbari sığortalar haqqında” Azərbaycan Respublikasının 2011-ci il 24 iyun tarixli 165 IVQ sayılı Qanunu
4. “Sığorta fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının 2007-ci 25 dekabr il tarixli N 519-III Q sayılı Qanunu.
5. “Sığorta haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu http://www.e-qanun.az/alpdata/framework/data/3/f_3863.htm

Сулейманов Т.Р.

Страховые организации Азербайджанской Республики как субъект налогового права**Резюме**

Цель исследования: Разработка правил развития налогоплательщиков в страховом секторе и их дальнейшее развитие на основе анализа, интерпретации правовых основ для приведения правовой базы в соответствие с международными стандартами.

Методология исследований: Обобщение, графические исследования, анализ-синтез

Результаты исследований: В нашей стране национальный страховой сектор интенсивно развивается, несмотря на вызовы и проблемы мирового финансового рынка. В результате недавних реформ в финансовом секторе структура национального страхового рынка ускорила. Устойчивость рынка страхования очевидна в контексте устойчивого экономического развития. Основной обязанностью каждой страховой компании является формирование учетной политики для целей налогообложения.

Ключевые слова: налог, бухгалтерский учет, страхование

Srleymanov T. R.

Insurance organizations of the Republic of Azerbaijan as the subject of tax law**Summary**

Purpose of the research: Developing taxpayers' development rules in the insurance sector and their further development based on analysis, interpretation of the legal framework for bringing the legal framework to international standards.

Methodology of the research: summarization, graphic studies, analysis-synthesis

Results of the research: In our country, the national insurance sector is intensively developing despite the challenges and challenges of the global financial market. As a result of recent reforms in the financial sector, the structure of the national insurance market has accelerated. The sustainability of the insurance market is evident in the context of the steady economic development. The main duty of each insurance company is to shape accounting policy for tax purposes.

Key words: tax, accounting, insurance